

Лекція 8. Розселення населення і розвиток поселень. Сільське населення.

Питання лекції

1. Основні чинники розміщення населення на Земній кулі.
2. Сільські поселення.

Рекомендована література

1. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії: Підручник / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – 320 с.
2. Демографический словарь. – М., 1985. – 750 с.
3. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К.: АПТ Ек, 1997. – 254 с.
4. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
5. Шувалов Е.Л. География населения. – М., 1985.
6. Кузик С.П. Соціально-економічна географія світу. – Тернопіль, 1997 р.
7. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України. – Львів: Світ, 2000

Розселення, як відомо, оцінюється регіональними відмінностями в густоті населення, співвідношення чисельності міських і сільських жителів, інтенсивності зміни кількості жителів сільських і міських населених пунктів тощо. В свою чергу, просторові зрушення в порайонній організації виробництва та інших видах трудової діяльності мають прямий вплив на форми й територіальні особливості розселення людей, в значній мірі зумовлюють інтенсивність і напрям постійних і мятникових міграцій, призводять до зміни в питомій вазі міських і сільських жителів у всьому населенні світу.

Населення на Землі розміщено нерівномірно. Основними чинниками розміщення населення є:

- природні фактори (пустелі, тундра, високогір'я, тропічні ліси, вкриті льодом території що не сприяють розселенню);
- історичні особливості заселення суші;
- відмінності в демографічній ситуації (особливості природного приросту населення на континентах);
- вплив соціально-економічних умов життя людей, їх господарської діяльності.

Щільність населення Землі постійно змінюється. Так ще в 1950 році вона становила 18 осіб/км², в 1983 – 34 особи/км², на сучасному етапі більше 42 осіб/км². Близько 60% людства живе на низовинних ділянках до 200 м, а 4/5 - на висотах до 500 м над рівнем. На території близько 40% проживає 1% населення Землі, в той час коли 70% населення проживає на 7% території суші. Найбільш густозаселеними районами світу є Велика Китайська низовина, Ганська, Нільська, Месопотамська низовини, Японські острови, о.Ява. Нерівномірно заселена і територія Європи. Найбільш густозаселеним регіоном є долина Рейну та Північна Італія.

Так високу щільність населення має Монако (16359 осіб/км²), Бермуди (1159 осіб/км²), о. Мальта (1250 осіб/км²), Мальдіви (1042 осіб/км²), Бахрейн (939 осіб/км²), Бангладеш (889 осіб/км²), Південна Корея (482 осіб/км²), Бельгія (336 осіб/км²).

Найменша щільність населення в Західній Сахарі, Монголії (1 осіб/км²), Гренландії (0,03 особи/км²), Австралії, Гвіані (2 осіб/км²), Лівії, Суринамі, Ісландії, Канаді (3 особи/км²).

Середня щільність населення України становить 78 чол/км². Найбільш густозаселеними є Донбас, Придніпров'я та Передкарпаття. Найменшу густоту мають Полісся та степові області України. Так найвища густина в Донецькій області (182 осіб/км²), Львівській (120 осіб/км²), Дніпропетровській, Чернівецькій, Івано-Франківській. Найменша в Чернігівській (39 осіб/км²), Херсонській (41 осіб/км²), Житомирській, Кіровоградській, Миколаївській.

Розселення – це складний соціально-економічний процес розподілу і перерозподілу населення на території. Його результатом є мережа поселень. Виділяють дві категорії населення: міське і сільське. Крім того, залежно від форми господарської діяльності, способу життя, виділяють осіле, напівосіле (напівкочове) і кочове населення.

Осіле населення розміщується в районах з розвинутим землеробством, в промислових районах. Кочове і напівкочове пов'язане з давніми формами господарювання – збиральництвом,

полюванням, пасовищним тваринництвом. Кочове сільське населення живе в пустелях, напівпустелях, саванах, тропічних лісах (африканські племена, жителі Амазонії). Напівкочове часто змінює своє місце проживання через певний період (Сенегал, Гамбія, південь Африки, о-ви Малайського архіпелагу).

В економічно розвинутих країнах існують дві форми сільського розселення: групова і дисперсна (розсіяна). Для першої групи характерні досить великі села в поєднанні з маєтками великих землевласників (країни Західної Європи, Японія); у дисперсній формі великі землевласники, орендарі живуть окремо на фермах і хуторах (США, Канада, Австралія).

В 1800 році кількість міських жителів не перевищувала 5,1% (50 млн.) На початок 1900 року цей показник становив – 13,3%, в 1959 році – 29,3%, в 2000 році – 47,5, а до 2020 року (за прогнозами) цей показник становитиме – 58,3%. Частка сільського населення перевищує в двох регіонах – Азії та Африці, в той час як на інших континентах переважають міські жителі.

Змінюються також функціональні особливості села. Зокрема, в Європі зменшується частка сільськогосподарських поселень, більш типовими стають сільські поселення із змішаними функціями (сільське господарство, промисловість, торгівля, рекреація та ін.

Демографічна ситуація в Україні близька до Європейської. Сільське населення становить близько 32% населення держави, що проживає в близько 30 тис. сільських поселень. Найнижча частка сільського населення є в Донецькій області (10%), Луганській (14%), Дніпропетровській (16%). Переважає частка сільського населення в Вінницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Тернопільській, Рівненській, Чернівецькій областях.

Особливості географічного положення, природних умов і ресурсів, особливості історичного розвитку зумовили значні територіальні відмінності у сільському розселенні, розмірах сільських поселень. Наприклад, на Поліссі, переважають малі села (до 500 осіб), розташовані на підвищених вододільних ділянках. В Лісостеповій зоні України переважає долинно-яружний тип сільських поселень, в Степу – яружно-балковий, в Карпатах – гірсько-долинний.

Під впливом природних та соціально-економічних факторів змінювалася і форма поселень. Найбільш поширеною є групова форма поселення, тобто компактне скупчення забудови багатьох вулиць. На Поліссі, Чернігівщині є поширені також однуличні села, в Передкарпатті, Покутті – ланцюгові. Поширені також села у вигляді правильної шахівниці, хутори та присілки.